

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
 Legal Studies, 2021; 4 (119): 116-122
 УДК 347.91
 DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2021/4.119-22>

ISSN 1728-2195
 © Taras Shevchenko National University of Kyiv,
 Publishing center "Kyiv University", 2021

С. В. Щербак, канд. юрид. наук, доц.
 ORCID ID: 0000-0002-9969-3817
 Сумський національний аграрний університет, Суми, Україна

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКИ ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ

Проведено аналіз існуючих позицій учених загальнотеоретичного правознавства щодо юридичних закономірностей як фундаментальної та доволі складної наукової категорії, що є "незаслужено забутою" нині, інтерес до якої зумовлюється потребами практики та сутністю наукового пізнання.

Грунтуючись на концептуальних засадах загальнотеоретичного наукознавства, запропоновано галузеву концепцію закономірностей як предмета науки виконавчого процесу з урахуванням необхідності розроблення доктринальних положень науки виконавчого процесу.

Розкрито сутність та особливості юридичних закономірностей у загальній теорії права, а також визначено їхній прояв і значення у процесі виконання судових рішень і рішень інших органів, конкретизовано закономірності як предмет науки виконавчого процесу.

Надано характеристику та здійснено класифікацію галузевих закономірностей залежно від критерію сфери дії у науці виконавчого процесу. Надано оцінку новим закономірним зв'язкам, що виникають у сучасному виконавчому процесі, враховуючи ознаку динамічності закономірностей, та наведено приклади трансформації закономірностей, що мали прояв у радянські часи та діють у сучасний період.

У контексті дослідження закономірностей проаналізовано суміжні з ними поняття тенденцій і випадковостей, окреслено співвідношення закономірностей, тенденцій і випадковостей у науці виконавчого процесу, визначено існуючі тенденції, такі як: антропологізація, глобалізація та деформалізація, та розкрито їх на прикладі виконавчого процесу, окреслено зміст випадковостей у науці виконавчого процесу.

Прогнозовано необхідність подальших наукових розроблень як власне юридичних закономірностей, так і галузевих закономірностей науки виконавчого процесу з урахуванням неосяжності категорії закономірностей і надання їй вагомості на сучасному етапі розвитку науки виконавчого процесу.

Ключові слова: юридичні закономірності, галузеві закономірності, виконавчий процес, тенденції, випадковості.

ВСТУП

Категорія юридичних закономірностей складає найбільш глибокий та, одночасно, мало розроблений теоретичний пласт правової науки. У підручниках із теорії держави та права про закономірності, відповідно з якими існують і змінюються правові явища та процеси, згадується переважно під час викладення предмета юридичної науки. Та в них не розкривається сама природа юридичних закономірностей, їхні види та форми прояву у громадянському суспільстві, що ускладнює їхнє розуміння, а також виокремлення юридичних закономірностей на рівні галузевих наук. Серед причин такого стану наукової думки зазначають складний фундаментальний характер самої проблеми, її філософські детермінований зміст, а також гносеологічну нерозробленість категоріального апарату [1].

Зростання наукового інтересу до проблематики закономірностей, що виявилася "незаслужено забутою" в наш час, відображає процеси, що відбулися у країні за останні 30 років, починаючи з набуття Україною незалежності. Юридичні закономірності, у свою чергу, не залишаючись незмінними, мають динамічний характер, прогресують із розвитком суспільства та загальнотеоретичного правознавства, відображуючи зникнення з площини їхнього дослідження політико-ідеологічного забарвлення радянського минулого з домінантою держави, осучаснення дії права з урахуванням європейських і міжнародних стандартів, спрямованість правової доктрини у бік формування науки загальної теорії права. Кожній науці, зокрема й виконавчому процесу, властиве конструювання власних, так би мовити "внутрішніх" закономірностей.

З'ясування закономірностей науки виконавчого процесу пов'язується не лише з питаннями формально-юридичного характеру, але і з необхідністю пізнання більш абстрактних положень – щодо співвідношення можливого і дійсного, суцього та належного, суб'єктивного й об'єктивного, закономірного та випадкового.

В юридичній науці радянського та сучасного періодів значний вклад у дослідження закономірностей внесли теоретики права С. С. Алексєєв, В. К. Бабаєв, М. І. Байтін, Б. Д. Бондаренко, Ю. Ю. Ветютнев, М. М. Вопленко, С. М. Овчинников, П. М. Рабінович, В. М. Сірих. У науці виконавчого процесу, яка проходить період свого становлення, закономірності як предмет науки практично не досліджувалися, окремі аспекти закономірностей викладено у працях М. Л. Гальперіна, М. М. Мальського, С. Я. Фурси.

Метою цієї статті є науково-теоретичне обґрунтування закономірностей як предмета науки виконавчого процесу з урахуванням необхідності розроблення доктринальних положень науки виконавчого процесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Юридична закономірність – категорія, яка має достатні підстави займати одне з провідних місць у правовій науці. Водночас пізнавальні можливості юридичних закономірностей, труднощі у вивченні яких виникають ще з радянських часів, досі є нерозкритими, а останнім часом навіть піддаються критичному перегляду. Так, у контексті характеристики постмодерної (постнекласичної) моделі науки однією з найістотніших її ознак М. І. Козюбра [2] визначає "схильність низки представників постмодерністських уявлень про науку до заміни поняття істини такими поняттями, як достовірність, корисність тощо, і як наслідок – до заперечення або ж до сумніву у здатності науки виявляти і формулювати певні закономірності", а серед методологічних новацій постнекласичної науки – "широке використання ідей і методів синергетики, зокрема і висування на перший план таких її понять, як невизначеність, випадков

© Щербак С. В., 2021

природних і соціальних систем, що саморозвиваються".

Подібне скептичне ставлення до юридичних закономірностей демонструє існуючу невідповідність наукової розробленості сфери юридичних закономірностей

тей тій справжній ролі, яку відіграють закономірності у юриспруденції.

Слід зауважити, що термінологія в цій частині не сформована та як рівнозначні використовуються терміни "закономірності", "юридичні закономірності", "державно-правові закономірності", "правові закономірності" тощо.

Незважаючи на те, що найбільш поширеним для вітчизняної правової доктрини залишається визначення предмета науки на основі визначення предмета однієї галузі права і законодавства, розроблене ще за радянських часів, коли зазначені критерії сприймалися на прикладі системи галузевих наук (як то цивільне право, кримінальне право, цивільний процес та ін.), що відповідала усталеній системі права з переліком відповідних галузей права, доцільним уявляється підхід, за якого сучасні дослідники виявляють прагнення відійти від традиційного підходу "галузь науки = галузь права". Трансформація багатьох сфер життєдіяльності суспільства, що відбулася в Україні з початком нового тисячоліття, призвела й до появи нових галузей правової науки (наприклад, цивілістичний процес, наука про адвокатуру, наука інформаційного права тощо), сформованих на мультидисциплінарному рівні або за іншими критеріями.

Як показує сучасний етап розвитку виконавчого процесу, формування та становлення науки виконавчого процесу йде попереду, ніж зародження відповідної галузі права, місце виконавчого процесу в системі права продовжує перебувати у стадії осмислення, адже процес формування галузі права має бути складним і тривалим і потребує обґрунтування й усвідомлення.

Отже, що в сучасній правовій науці вважається юридичними закономірностями та який їхній прояв і значення у виконавчому процесі? Ще більш складним питанням є таке: яким чином узгоджується наявність юридичних закономірностей як класичної теоретичної категорії та виконавчого процесу як прикладної науки, емпірична база якої значно перевищує досягнення науки.

Особливість усвідомлення природи юридичних закономірностей полягає в тому, що основною причиною дискусії, яка ведеться вченими з приводу юридичних закономірностей, виявилось не розуміння закономірностей, а виявлення відмінностей у трактуванні предмета науки.

Кожній галузі правової науки властивий предмет, що є унікальним, він визначає її самостійність і своєрідність – те, чим вона відрізняється від інших наук [3, с. 15].

Представлені в науковій літературі погляди вчених з приводу предмета правової науки доволі різноманітні та можуть бути класифіковані за декількома підставами. Найчастіше вони відрізняються характером і кількістю компонентів, що входять до предмета науки.

Серед наукових інтерпретацій слід виокремити такі: конструктивістський підхід, за якого предмет юридичної науки представлений як носіологічна конструкція [4, с. 1225]; об'єктне розуміння предмета науки, де предметом науки виступає об'єктивна дійсність [5, с. 64]; змішаний підхід, що поєднує фрагменти досліджуваної реальності, об'єктивної дійсності та феномени ідеальної сфери, що їх відображують.

Доволі поширеним в юридичній науці є розуміння предмета науки з акцентом на закономірностях як його основному структурному елементі [6, с. 12]. В узагальненому вигляді його підставу чітко сформулював В. М. Корельський: "Кожна наука має свій предмет дослідження, під яким розуміється сторона об'єктивної дійсності, яка нею вивчається. Інакше, предмет науки – це ті явища та процеси реального світу, що нею досліджуються, на що спрямоване й наукове пізнання. Наука

вивчає, передусім, закономірності розвитку природи і суспільства" [7, с. 5–6].

Прихильники змішаного підходу, крім закономірностей, як духовні конструкції вбачають у предметі науки й поняття. Так, М. Й. Байтін вважає, що предмет теорії держави і права складають: 1) закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права; 2) сутність, типи, форми, функції, структура і механізми держави і права, правова система; 3) основні державно-правові поняття, загальні для всієї юридичної науки" [8, с. 19]. Схожою із цього приводу є позиція О. В. Малько, який стверджує, що предметом теорії держави і права виступають два такі блоки об'єктивної дійсності: 1) найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права... 2) система основних понять юриспруденції, які пронизують усі юридичні науки [9, с. 7–8].

З-поміж існуючих поглядів найпереконливішою виглядає концепція В. М. Сирих [10, с. 31, 36], який зводить предмет юридичної науки виключно до закономірностей. На думку автора, предмет теорії держави і права являє собою систему закономірностей, що містить:

1) закономірності становлення, функціонування та розвитку держави і права як відносно самостійних компонентів суспільства;

2) соціально-економічні, політичні, моральні й інші закономірності, які детермінують функціонування та розвиток держави і права, без знання яких неможливо розкрити предмет теорії держави і права;

3) специфічні закономірності пізнання держави і права.

Показовою (хоч і з деякими зауваженнями щодо змісту цієї класифікації закономірностей) є обопільна підтримка викладеної концепції серед сучасних дослідників юридичних закономірностей, що свідчить про довгостроковість прогнозування, підтвердженого часом. Зазначене вбачається з останніх дисертаційних досліджень із цієї тематики, зокрема Ю. Ю. Ветютнева на тему: "Державно-правові закономірності: питання теорії і методології" 2004 р. [11] та Б. Д. Бондаренка на тему: "Закономірності як предмет загальної теорії права" 2019 р. [12], зі змісту яких вбачається, що обидва автори одностайні у визначенні саме закономірностей (державно-правових закономірностей) предметом теорії права.

З-поміж існуючих наукових поглядів на предмет науки, вважаємо, що термін "закономірність" є найбільш прийнятним для окреслення предметного поля науки виконавчого процесу, що дає підстави розуміти під предметом науки виконавчого процесу закономірності як об'єктивну, логічно обґрунтовану повторюваність взаємопов'язаних фактів у процесі виконання судових рішень і рішень інших органів. Визначення закономірностей предметом науки виконавчого процесу дозволяє стверджувати, що поняття (категорії, визначення) підлягають пізнанню й обґрунтуванню в межах теорії виконавчого процесу.

Закономірності виконавчого процесу – це об'єктивно обумовлені, сталі, необхідні, причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують пізнання процесу виконання судових рішень і рішень інших органів як правового явища, а також відображують його глибинні, суттєві властивості.

Виявлення зв'язків і залежностей, характерних виконавчому процесу, що з високим ступенем сталості відтворюються і повторюються у конкретних виконавчих провадженнях під час виконання вимог виконавчих документів державним чи приватним виконавцем, свідчать про наявність системи спеціальних суджень про виконавчий процес, що не виключає виявлення у вико-

навчому процесі загальних закономірностей, що охоплюють право, усю правову систему, державу в цілому.

Різні підстави для проведення класифікації юридичних закономірностей обґрунтовано у працях П. М. Рабінювича, С. С. Алексєєва, В. М. Кудрявцева, Ю. Ю. Ветютнева. Розглядаючи їх через призму виконавчого процесу, слід взяти за основу загальнотеоретичні напрацювання, втілені у класифікації, запропонованій В. М. Сирих [10, с. 31], що здійснена за сферою дії закономірностей, використання якої дозволяє навести різноманіття необхідних зв'язків у виконавчому процесі та виокремити власні (чи галузеві) закономірності.

Отже, за сферою дії закономірності, що складають предмет виконавчого процесу, можливо розділити на п'ять видів:

1) закономірний зв'язок найпростіших явищ – виконавчий документ, виконавчі процесуальні правовідносини, виконавчі дії;

2) закономірний зв'язок складних явищ, таких як: система виконавчого процесуального законодавства, модель виконавчого процесу, методологія виконавчого процесу;

3) закономірності, властиві виконавчому процесу в цілому (принципи виконавчого процесу, стадії виконавчого процесу, суб'єкти виконавчого процесу);

4) закономірний зв'язок виконавчого процесу з економікою, соціологією та іншими соціальними сферами;

5) закономірності пізнання виконавчого процесу.

Перші два види закономірностей характеризуються особливим структурним зв'язком органічно цілісних явищ, що може мати синтетичний чи ієрархічний тип. Закономірний зв'язок найпростіших явищ (виконавчий документ, виконавчі процесуальні правовідносини, виконавчі дії) або (право на виконання, обов'язок боржника, виконавче провадження), є синтетичним і полягає в тому, що відповідні явища можуть існувати лише за наявності всіх властивих їм елементів. Такий зв'язок є необхідним і стійким, а за відсутності одного чи кількох елементів сутність явища втрачається, а саме явище розглядається як інше явище. Так, за відсутності виконавчого документа відкриття виконавчого провадження неможливе, а невиконання судового рішення перетворюється в об'єктивно допустиму поведінку боржника без будь-яких наслідків для нього, або за умови відкритого виконавчого провадження не вчинення виконавчих дій чи зволікання з ними призводить до недосягнення цілей виконавчого процесу тощо. У такому випадку закономірний зв'язок є основним структурним зв'язком правових явищ і діє як необхідність, потребуючи наявності чітко визначеної сукупності елементів.

Ієрархічний зв'язок характеризує таку взаємодію елементів, коли один із них є основою, вихідним початком іншого. Такий зв'язок є стійким і постійним, охоплює всі елементи системи та характеризує співвідношення їхніх сутнісних сторін, завдяки ієрархічному зв'язку впорядковується розташування елементів у структурному рядку. Зокрема, ієрархічний зв'язок властивий системі виконавчого процесуального законодавства, побудові органів державної виконавчої служби тощо.

Доволі яскраво в системі закономірностей виконавчого процесу вбачається зв'язок виконавчого процесу з економікою, адже майнове становище сторін виконавчого процесу, особливо боржників, корелюється відповідно до економічного становища у країні, економічна криза та відсутність доходів населення сприяє зростанню боргів і виконавчих проваджень. Стримуючим фактором виконавчого процесу слід визнати наявність у

виконавчому процесі 13 мораторіїв, які запроваджувалися як тимчасовий захід для покращення становища окремих підприємств чи галузі в цілому, однак вони вже не слугують цілям захисту інтересів держави, а унеможливають або ускладнюють примусове виконання. За останніми даними, лідерами за кількістю невиконаних судових рішень називають мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств – майже 27 тис. судових рішень обтяжені дією мораторію на загальну суму понад 34 млрд 599 млн грн., а за кількістю несплачених боргів – мораторій на задоволення вимог іпотекдержателя за рахунок предмета іпотеки, розташованого на території проведення антитерористичної операції – майже 77 млрд грн боргу є несплаченим у зв'язку з його дією [13].

Серед закономірностей виконавчого процесу слід виокремлювати закономірності виникнення (генетичні), що визначають зародження та появу певного правового явища (наприклад, закономірності формування виконавчого процесу); закономірності розвитку, що визначають процес якісної зміни об'єкта, його переходу в інший стан (закономірності зміни моделі примусового виконання); закономірності функціонування, що відносяться до стану та поведінки явища у такому, що склався, відносно стабільному вигляді (закономірності застосування заходів впливу до боржника).

Реаліями сьогодення є поширюваний у соціальних мережах такий закономірний зв'язок – "з державними виконавцями судяться стягувачі, а з приватними – боржники", адже у першому випадку стягувач незадоволений невчиненням виконавчих дій або затягуванням виконавчого провадження, а у другому, навпаки, боржник не погоджується із самим фактом виконання рішення, оскаржуючи дії приватного виконавця.

Закономірності є динамічними, вони змінюються під впливом розвитку суспільства та сучасних технологій, та можуть виникати нові закономірності, адже ще кілька років тому ніхто не міг уявити, що майно боржника приватний виконавець зможе розшукувати шляхом використання дрона, як і здійснювати відеозйомку житлового будинку та земельної ділянки боржника, до яких відсутній доступ, що можливо звернути стягнення на кошти, які містяться у банківській скриньці, або звернути стягнення на незібраний врожай тощо.

Ця ознака закономірностей не лише створює труднощі, але й робить безуспішними спроби вичерпного визначення предмета виконавчого процесу та його змісту як чогось остаточного, незмінного. На підтвердження порівняємо закономірності, що склалися за радянських часів, із нині існуючими закономірностями. Так, за класифікацією закономірностей, здійсненій С. С. Алексєєвим [14, с. 5] у 70-х рр. минулого століття, як фундаментальні закономірності називалися правонаступництво у праві, сталість правової традиції, об'єктивна необхідність формальної визначеності у праві, що фрагментарно знаходять свій прояв на прикладі науки виконавчого процесу, оскільки виконавчий процес, виокремившись із науки цивільного процесу, не увібрив у собі її спадкоємності, а викликав появу нових, власних закономірностей, що виникли одночасно з новим явищем правового життя, набув комплексу правовідносин, які не уособлюються з правосуддям [15], хоч окремі закономірності (історичний досвід) можуть бути використані для пізнання певних процесів. За влучним виразом приватного виконавця Дмитра Гненного [16], сучасний прообраз виконавчого провадження асоціюється "з дроном та евакуатором", а не з Фемідою, богинею правосуддя.

Розглядаючи термінопоняття "виконавче провадження", використане вітчизняним законодавцем у назві відповідного закону і при його прийнятті за часів незалежності країни, як профільного, та надалі, з урахуванням існуючої традиції, яка давно склалася, такій закономірності, як сталість правової традиції, у контексті виконавчого процесу слід надати негативну оцінку (віднести до негативної закономірності [17]) з огляду на некоректність і невідповідність теорії процесуального права [18], застосуванню внаслідок так званої термінологічної інерції та неготовності законодавця використовувати досягнення загальної теорії права [19, с. 145]. Про невдачі зазначеного терміна свідчить і готовність законодавця перейти до іншого терміна для позначення процесу виконання рішень юрисдикційних органів, про що свідчить прийнятий у липні 2021 р. у першому читанні Законопроект № 5660 "Про примусове виконання рішень".

З викладеного випливає, що на сучасному етапі розвитку науки виконавчого процесу (з урахуванням відсутності спеціальних досліджень, нерозробленості понятійно-категоріального апарату, а також положень загальної теорії наукознавства) можна дійти висновку, що предметом науки виконавчого процесу є закономірності, що існують під час виконання судових рішень і рішень інших органів.

Таке загальне визначення передбачає конкретизацію вказаного предмета шляхом вказівки на те, що до предмета науки виконавчого процесу входять закономірні зв'язки і відносини, що стосуються:

1) створення, дії та вдосконалення законодавства, що регулює процес виконання судових рішень і рішень інших органів;

2) практики застосування виконавчих процесуальних норм (включаючи правила правозастосування в типових ситуаціях, подолання прогалин);

3) використання історичного досвіду виконання судових рішень і рішень інших органів;

4) використання зарубіжного досвіду примусового виконання рішень юрисдикційних органів;

5) урахування положень міжнародно-правових актів щодо примусового виконання (доцільності гармонізації та імплементації, що потребуватиме змін до національного законодавства);

6) методологічних проблем науки виконавчого процесу.

Отже, предмет науки виконавчого процесу ще потребує уточнення та конкретизації та не може претендувати на вичерпність, адже охоплює закономірності, які стосуються широкого спектра явищ і процесів.

Архітекtonіка предмета науки має визначитися в першу чергу структурою профільного закону, у цьому випадку йдеться про Закон України "Про виконавче провадження", значним недоліком якого є систематичний перегляд і переформатування його положень шляхом переприйняття закону або його нової редакції, що супроводжується одночасною зміною концептуальних засад діяльності виконавців і значно ускладнює становлення теоретичних засад виконавчого процесу.

На прикладі навчальної літератури можна прослідкувати еволюцію в поглядах учених, що відбулася у науці виконавчого процесу та була втілена у структурованні та змісті підручників і навчальних посібників.

Підручники з цивільного процесу ще з радянських часів яскраво демонстрували тісний зв'язок виконавчого провадження з цивільним процесуальним правом, традиційно включаючи розділ про виконавче провадження (виконання судових рішень) до їхнього змісту,

про що свідчить огляд навчальної літератури періоду часу з 1980 рр. минулого століття до 2000-х рр. (єдине окреме видання, знайдене автором статті – це підручник "Виконавче провадження" [20], виданий авторським колективом у складі Л. Ф. Лесницької, Л. В. Філатової та М. К. Юкова, 1989 р.) , що відповідало існуючій на той час процесуальній доктрині.

Одним із важливих досягнень науки виконавчого процесу є подолання моністичного погляду щодо розуміння виконавчого провадження як останньої чи заключної стадії цивільного процесу, що зазнало прояву у навчальних посібниках, які висвітлювали виконавче провадження на рівні самостійних видань: зокрема, М. Й. Штефан, М. П. Омельченко, С. М. Штефан "Виконання судових рішень" (2001), С. Я. Фурса, С. В. Щербак "Виконавче провадження в Україні" (2002), Ю. В. Білоусов "Виконавче провадження" (2005), структура яких істотно відрізнялася, як і наукові підходи, хоча й зі збігом доволі значного проміжку часу проблема предметності галузі так і залишається нерозв'язаною, паспорти спеціальностей не містять такої галузі знань, як виконавчий процес, а Класифікатор галузей законодавства України (що приймався 2004 р.) виконавче провадження (040.090.000) подає у структурі цивільно-процесуального законодавства (040.000.000). Ще з 90-х рр. ХХ ст. у вітчизняних вищих навчальних закладах почали викладати самостійну дисципліну – "Виконавче провадження", потреба зростання ролі якої в сучасних реаліях зумовлюється необхідністю майбутнього юриста не просто мати набір юридичних знань, а ще й "мислити як юрист", адже з уведенням системи обов'язкових і вибіркових навчальних дисциплін вона була переведена до розряду вибіркових без урахування ролі та значення у навчальному процесі.

Останні роки позначилися виходом у світ монографічної літератури з виконавчого процесу [21] та навчальної літератури, серед цих видань слід назвати навчально-практичний посібник "Виконавче провадження" за ред. В. В. Комарова (Харків, 2014), підручник "Виконавче провадження" за ред. Н. Ю. Голубевої (Одеса, 2020), проте жоден із них не містить параграфа про науку виконавчого процесу (або виконавчого провадження) та про її предмет.

Виявлення закономірностей створює можливість відмежувати їх від тенденцій та інших явищ, оскільки визначення закономірностей тісно переплітається з такими суміжними науковими категоріями, як тенденції та випадковості, сутність яких підлягає з'ясуванню під час розкриття категорії закономірностей.

Тенденція, тобто певний напрям у розвитку будь-якого явища, часто розглядається в науці як родове поняття відносно загального поняття закономірності.

Це означає, що не кожна тенденція виражає закономірність, та, навпаки, цілком виявлена та така, що об'єктивно проявляється, закономірність, завжди містить у собі певну узагальнену тенденцію, а якщо функціональне призначення конкретної тенденції не суперечить особливостям юридичних закономірностей, існує вірогідність трансформації такої тенденції у відповідну закономірність.

Про зростаючу роль тенденцій у сучасній науці свідчить те, що деякі автори включають тенденції до структури предмета загальної теорії права поряд із закономірностями розвитку і функціонування правових явищ і процесів [22, с. 21], а деякі не вбачають відмінностей між цими поняттями, називаючи закономірності тенденціями, та навпаки.

Із цього приводу О. М. Лушников зазначає, що тенденції у праві завжди пов'язані з функціонуванням різних видів закономірностей [23]. За своєю сутністю такі тенденції не можуть стосуватися закономірностей виникнення державно-правових явищ, проте можуть бути детерміновані закономірностями функціонування та розвитку. Зазначимо, що функціональне призначення закономірностей опосередковує сталий, повторюваний і причинно-наслідковий зв'язок державно-правових явищ порівняно зі слабкими та потенційно тимчасовими правовими тенденціями.

Від тенденції, навпаки, закономірність відрізняється тим, що тенденція може мати короточасний, нестійкий характер, проявлятися "пунктирно", тобто мати недостатню частоту, тривалість та систематичність дії, щоб можливо було вважати її закономірністю, а також набуває як об'єктивного, так і суб'єктивного походження. Закономірністю є не будь-яка, а лише сама послідовна, стійка (домінуюча серед інших тенденцій), тенденція у розвитку права [24, с. 34].

Тенденції науки виконавчого процесу слід розглядати з погляду загальних тенденцій розвитку юридичної науки. Так, П. М. Рабінович [25] до сучасних тенденцій у зміні об'єкта й відповідно, предмета загальнотеоретичної юриспруденції, відносить антропологізацію, глобалізацію та деформалізацію предмета загальнотеоретичного праводержавознавства.

Антропологізація у науці виконавчого процесу проявляється в тому, що чинне профільне законодавство керується пріоритетом прав і свобод людини та громадянина, інтересами перш за все стягувача та боржника, а не держави; до нього впроваджено принцип верховенства права; із переходом від державної до комбінованої моделі виконання стягувач як сторона виконавчих правовідносин має альтернативу у разі ініціювання виконавчого провадження – звернення чи до державної виконавчої служби, чи до приватного виконавця, тут стягувачеві приватним виконавцем фактично надаються виконавчі послуги, за що стягувач має сплатити додаткову винагороду. У цьому випадку слід згадати і про запровадження електронного Єдиного реєстру боржників, що перебуває у вільному доступі, створення програми "Дія", де серед інших послуг держави є відомості щодо боржників, що інформує сторони виконавчого провадження онлайн і можливість сплатити заборгованість за виконавчим провадженням.

Тенденція глобалізації полягає у зближенні існуючих систем примусового виконання, збільшенні в національному виконавчому процесі міжнародного елемента, що зумовлює наукове осмислення цих процесів.

Незважаючи на доволі перспективний і практично невідомий спектр наукових розвідок, прояв тенденції глобалізації у виконавчому процесі є початковим, з боку вітчизняних науковців такі дослідження є малочисленими, що пояснюється й відсутністю іноземних наукових джерел, до того ж використання іноземного досвіду є вибірковим (наприклад, доволі широко висвітлюються світові системи примусового виконання, що викликані впровадженням в Україні інституту приватних виконавців). У цьому контексті можна виокремити дисертаційні дослідження О. І. Євтушенко "Особливості визнання та виконання рішень іноземних судів" (2005), Д. А. Мінченка "Визнання та виконання рішень іноземних судів: Україна та Англія" (2017), М. М. Мальського "Теоретичні основи міжнародного виконавчого процесу" (2020), яким внесено значний вклад у розвиток міжнародного вико-

навчого процесу, зміст якого автором розкрито у межах науки виконавчого процесу.

Деформалізація означає заміщення формально закріплених державою правил поведінки на такі, що не регламентуються законодавчо, тобто диспозитивно встановлюються на розсуд суб'єктів. У процесі виконання згадана тенденція проявилася у намаганні науковців виявити приватні та публічні засади у правовому регулюванні виконавчих процесуальних правовідносин, в обґрунтуванні необхідності спрощення процедур і правил виконавчого процесу, упровадженні контракталізації та інституту медіації у виконавчий процес. Інституціональні зміни у процесуальному законодавстві потягли за собою і широке застосування у судовій практиці правових позицій Верховного Суду щодо виконання судових рішень у цивільному, адміністративному, господарському судочинстві під час вирішення питань, пов'язаних із застосуванням судового контролю.

У свою чергу, у процесі висвітлення тенденцій розвитку та функціонування виконавчого процесу як правового явища, можливо виділити й так звані "внутрішні" тенденції, властиві процесу виконання судових рішень і рішень інших органів, що мають усі шанси перетворення на закономірності.

Тенденція діджиталізації знаходить вияв у запровадженні електронних технологій у виконавчому процесі, що дозволяють стягувачеві та боржнику мати доступ до виконавчого провадження, не відвідуючи виконавця та не витрачаючи свій час у черзі державної виконавчої служби. Це і запровадження електронної форми виконавчого документа, електронних баз даних, можливість ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження в онлайн режимі (така послуга надається, як правило, приватними виконавцями), введення процедури стягнення боргів онлайн, процедура електронних торгів тощо.

Тенденція посилення відповідальності боржника полягає в науковому обґрунтуванні введення нових заходів впливу щодо боржника (тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за кордон, цілий комплекс заходів протидії несплаті аліментів та ін.).

З'ясовуючи сутності закономірностей, наука має враховувати й випадковості – непередбачуваний, нетиповий збіг обставин, що мають розглядатися в нерозривному взаємозв'язку з юридичними закономірностями та тенденціями. Цей зв'язок простежується в тому, що випадковості за умови їхньої повторюваності можуть набувати характеру тенденції, а тенденції, у свою чергу, можуть перерости у закономірність.

Прикладом випадковостей у виконавчому процесі можна назвати вже ретроспективне включення до сфери виконавчого процесу нових виконавчих документів, що породжувало необхідність визначення і специфічних процедурних особливостей їхнього виконання, деякі з яких або безпідставно, або помилково потрапляли до цього переліку. У цьому контексті слід нагадати такі виконавчі документи, як вирок судів у частині позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю або рішення Конституційного Суду України у випадках, передбачених законом, доцільність і процедура виконання яких так і залишилася загадкою для всіх потенційних суб'єктів такого нестандартного виконавчого процесу.

ВИСНОВКИ

Спроба аналізу та з'ясування властивостей, сутності та значення закономірностей як предмета науки вико-

навчого процесу дозволяє сформувати нове бачення науки виконавчого процесу, а наведені міркування ставлять завдання ґрунтовнішого вивчення неосязної за своїм обсягом наукової категорії закономірностей і на рівні загальнотеоретичного наукознавства, і на галузевому рівні. Існуючі в науці підходи дають підстави визнати, що термін "закономірність" є найбільш прийнятним для окреслення предметного поля науки виконавчого процесу. У свою чергу, під предметом науки виконавчого процесу слід розуміти об'єктивно обумовлені, сталі, необхідні, причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують пізнання процесу виконання судових рішень і рішень інших органів як правового явища, а також відображують його глибинні, суттєві властивості. У процесі дослідження закономірностей підлягають вивченню суміжні з ними категорії тенденцій і випадковостей, зв'язок між якими простежується в тому, що випадковості за умови їхньої повторюваності можуть набувати характеру тенденції, а тенденції, у свою чергу, можуть перерости у закономірність. Вагомість закономірності полягає в тому, що вони не лише складають предмет науки виконавчого процесу, але й мають методологічне значення для виконавчого процесу як молодій галузі правової науки, адже саме на основі закономірностей виробляються базові наукові положення, здійснюються довгострокові прогнози та приймаються стратегічні рішення, що набуває особливої актуальності під час виникнення та розвитку нових галузей юридичної науки.

Список використаних джерел.

1. Волпенко Н.Н. О понятии государственного-правовых закономерностей // Государственно-правовые закономерности: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 23–24 мая 2013 года): в 2 т. / под общ. ред. В.А. Толстика. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2013. Т. 1. С.229-239.
2. Козюбра М.І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків // *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*, 2018, Том 1. С.3-8.
3. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.: за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2014. 368 с.
4. Нерсесянц В.С. Юриспруденція // *Юридическая энциклопедия* / отв. ред. Б.Н. Топорнин. М.: Юристъ, 2001. 1272 с.
5. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. М.: Юрид.лит. 1971. 223 с.
6. Теория государства и права: учебник / Под ред. В.К. Бабаева. М.: Юрид. лит. 1999. 255 с.
7. Теория государства и права: учебник для вузов / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Первалова. М.: Норма, 2000. 616 с.
8. Байтин М.И. Предмет и метод теории государства и права // *Теория государства и права: курс лекций* / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юристъ, 2001. 776 с.
9. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2004. 512 с.
10. Сырых В.М. История и методология юридической науки: Учебник. М.: Норма, Инфра. М, 2012. 464 с.
11. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности: Вопросы теории и методологии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2004. 26 с.
12. Бондаренко Б.Д. Закономірності як предмет загальної теорії права. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. К.: Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. 2018. 236 с. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/bad/dis_Bondarenko%20B.D..pdf
13. Моніторинговий звіт Міністерства юстиції України про проведення аналізу проблем та підготовку пропозицій щодо зняття мораторіїв, що ускладнюють виконання судових рішень. 2021. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/07/12/20210712113219-35.pdf> (дата звернення 28.07.2021 р.)
14. Алексеев С.С. Общая теория права. 2-е изд. М.: Проспект, 2008. 565 с.
15. Щербак С.В. Наука виконавчого процесу: передумови виникнення // *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С.187-191.
16. Гненний Д. Чисельність виконавців має регулюватися ринком, а не підганятися під штучні цифри. Femida.ua. 2021/ №3. С.12-16. URL:

[/https://femida.ua/wp-content/uploads/2021/05/Jurnal_Femida_3_2021_Small_all.pdf](https://femida.ua/wp-content/uploads/2021/05/Jurnal_Femida_3_2021_Small_all.pdf) (дата звернення 25.07.2021 р.)

17. Власенко Н.А. Закономерности развития политико-правовой реформы // Проблемы осуществления правовой реформы: Тезисы науч.практ. конференции. Тюмень. 1990. С.3-5.
18. Щербак С.В. Виконавчий процес в Україні: правова природа // *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2 (9). С.30-34.
19. Верба-Сидор О.Б. Виконавче провадження у механізмі забезпечення захисту прав особи // *Виконавче провадження: теорія та практика: монографія*. За заг.ред. Р.Ф. Ханової, С.О. Кравцова, Харьков, 2021. 672 с.
20. Исполнительное производство: Учебник. Под ред. Л.Ф. Лесницкой. М.: Юрид. лит. 1989. 192 с.
21. Мальський М.М. Міжнародний виконавчий процес: теорія та практика: монографія. Дрогобич: Коло, 2019. 470 с.
22. Загальна теорія права: підручник/ О.В. Петришин, Д.В. Лукьянов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.: за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
23. Лушников А.М. Закономерности и тенденции развития права (общеправовой и отраслевой аспекты). Государственно-правовые закономерности: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 23–24 мая 2013 года): в 2 т. / под общ. ред. В.А. Толстика. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2013. Т. 1. С.597-615.
24. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (введение в теорию). Монография. Элиста: НПП "Джагар". 2006. 204 с.
25. Рабінович П.М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи // *Вісник академії правових наук України*. 2002. Вип. 4 (31). С.4-9.

References

1. Voplenko, N.N. (2013) O poniatyу gosudarstvenno-pravovykh zakonornostei. [On the concept of state and legal laws]. *Hosudarstvenno-pravovye zakonornosty: teoriya, praktyka, tekhnika. [State and legal laws: theory, practice, technique]*, T. 1. (s. 229-239) / *Nyzhehorodskaia akademyia MVD Rossyу* (in Russian)
2. Kozubra, M.I. (2018) *Pravoznavstvo, nauka, metodolohiia: evoliutsiia pidkhodiv do yikhnikh vzaiemozviazkiv. [Jurisprudence, science, methodology: evolution of approaches to their interrelations]. Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky [Scientific notes of NaUKMA. Juridical sciences]*, T. 1. 3-8. (in Ukrainian)
3. Petrishin O.B. (2014) *Teoriia derzhavy i prava: pidruch. [Theory of state and law]*. H., Pravo, 368 s. (in Ukrainian)
4. Nersesyants V.S. (2001) *Yurysprudentsiia [Jurisprudence]. Yurydycheskaia entsyklopediia. [Legal encyclopedia]*. M., Jurist. 1272 s. (in Russian)
5. Alekseev, S.S. (1971) *Sotsyalnaia tsennost prava v sovetskom obshchestve. [The social value of law in Soviet society]*, M, Yuryd.lit, [Yurid.lit]. 223 s. (in Russian)
6. Babaev, V.K. (1999) *Teoriya hosudarstva y prava: uchebnyk. [Theory of state and law: a textbook]* M., Yurid.lit., 255 s. (in Russian)
7. Korelsky, V.M., Perevalov, V.D. (2000) *Teoriya hosudarstva y prava: uchebnyk. [Theory of state and law]* M., Norma, 616 s. (in Russian)
8. Baitin, M.I. (2001) *Predmet y metod teoryy hosudarstva y prava. [Subject and method of the theory of state and law]. Teoriya hosudarstva y prava: kurs lektsiy. [Theory of state and law: a course of lectures]*/ ed. N.I. Matuzova and A.V Malko, M., Jurist. 776 p. (in Russian)
9. Matuzov N.I, Malko A.V. (2004) *Teoriya hosudarstva y prava: uchebnyk. [Theory of state and law: textbook]*. M., Lawyer, 512 p. (in Russian)
10. Srykh, V.M. (2012) *Ystoriya y metodolohiia yurydycheskoї nauky: Uchebnyk. [History and methodology of legal science: Textbook]*. M., Norma Infra, 464 p. (in Russian)
11. Vetyutnev, Yu.Yu. (2004) *Hosudarstvenno-pravovye zakonornosty: Voprosy teoryy y metodolohyy. [State and legal laws: Questions of theory and methodology]*: [dissertatsiia kand. juryd. nauk] Saratovskaia hosudarstvennaia akademyia prava. [Saratov State Academy of Law], Saratov (in Russian)
12. Bondarenko, B.D. (2018) *Zakonornosti yak predmet zahalnoi teorii prava. [Regularities as a subject of general theory of law]* [dissertatsiia kand. juryd. nauk] Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Chevchenka [Taras Shevchenko National University of Kyiv], 236 s. Kyi'v. doi: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/bad/dis_Bondarenko%20B.D..pdf (in Ukrainian)
13. *Monitorynhoviy zvit Ministerstva yustytisii Ukrainy pro provedennia analizu problem ta pidgotovku propozytsiy shchodo zniattia moratoriyiv, shcho uskladniuiut vykonannia sudovykh rishen. [Monitoring report of the Ministry of Justice of Ukraine on the analysis of problems and preparation of proposals for lifting moratoriums that complicate the implementation of court decisions]*. 2021. doi: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/07/12/20210712113219-35.pdf> (in Ukrainian)
14. Alekseev, S.S. (2008) *Obshchaia teoriya prava. [General theory of law]*. M.: Prospekt. 565 s. (in Russian)

15. Shcherbak, S.V. (2020) Nauka vykonavchoho protsesu: peredumovy vynyknennia. [The science of executive process: preconditions of occurrence]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. [Journal of Kyiv University of Law], 3. 187-191. (in Ukrainian)

16. Gnenny, D. (2021) Chyselnist vykonavtsiv maie rehuliuvatysia rynkom, a ne pidhaniatysia pid stuchni tsyfry. [The number of performers should be regulated by the market, and not adjusted to artificial figures]. 3. 12-16. https://femida.ua/wp-content/uploads/2021/05/Jurnal_Femida_3_2021_Small_all.pdf (in Ukrainian)

17. Vlasenko, N.A. (1990) Zakonomernosty rozvytyia polityko-pravovoi reformy. [Regularities of development of political and legal reform]. Problemy osushchestvleniia pravovoi reformy. [Problems of implementation of legal reform] 3-5. Tiimenskyi yurydycheskyi ynstytut MVD Rossyy, Tiumen (in Russian)

18. Shcherbak, S.V. (2013) Vykonavchi protses v Ukraini: pravova pryroda [Executive process in Ukraine: legal nature]. Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy [Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking], 2 (9). 30-34. (in Ukrainian)

19. Verba-Sidor, O.B. (2021) Vykonavche provadzhennia u mekhanizmi zabezpechennia zakhystu prav osoby. [Enforcement in the mechanism of protection of the rights of the person]. Vykonavche provadzhennia: teoriia ta praktika: [Enforcement: theory and practice] collection of papers with annexes. Ed. by R. Chanova and S. Kravtsov. Kharkiv, Pravo, 672 p. (in Ukrainian)

20. Lesnichkaja, L.F. (1989) Yspolnytelnoe proyzvodstvo: Uchebnyk [Enforcement:]. M., Jurid. lit. 192 s. (in Russian)

21. Malsky, M.M. (2019) Mizhnarodnyi vykonavchi protses: teoriia ta praktyka. [International executive process: theory and practice]. Drogobich, Kolo, 470 s. (in Ukrainian)

22. Petrishin, O.V. (2020) Zahalna teoriia prava: pidruchnyk. [General theory of law: a textbook] edited by Kharkiv, Pravo, 568 s. (in Ukrainian)

23. Lushnikov, A.M. (2013) Zakonomernosty y tendentsy rozvytyia prava (obshcheppravovoi y otraslevoi aspekty). [Regularities and trends in the development of law (common law and industry aspects)]. Hosudarstvenno-pravovye zakonomernosty: teoriia, praktyka, tekhnika. [State and legal laws: theory, practice, technique] T. 1. (s.597-615)/ Nyzhehorodskaia akademyia MVD Rossyy (in Russian)

24. Vetyutnev, Yu. (2006) Hosudarstvenno-pravovye zakonomernosty (vvedenie v teoriyu). [State and legal patterns (introduction to the theory)], Elista, NPP "Jagar". 204 s. (in Russian)

25. Rabinovich, P.M. (2002) Problemy transformatsii metodologii vitchyznianoho pravoznavstva: dosiahnennia, vtraty, perspektyvy. [Problems of transformation of domestic jurisprudence: achievements, losses, prospects]. Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy. [Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine], 4 (31). 4-9. (in Ukrainian)

Received: 01/08/2021

Accepted: 20/09/2021

S. Shcherbak, PhD (Law), Associate Prof.
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

REGULARITIES AS A SUBJECT OF SCIENCE OF EXECUTIVE PROCESS

The article analyzes the existing positions of scientists of general theoretical jurisprudence on legal laws as a fundamental and rather complex scientific category, which is undeservedly "forgotten" in our time, the interest in which is determined by the needs of practice and the essence of scientific knowledge.

Based on the conceptual principles of general theoretical science, the branch concept of regularities as a subject of science of executive process is offered, taking into account the necessity of development of doctrinal provisions of science of executive process.

It is proved that the formation and formation of the science of the executive process is ahead of the emergence of the relevant branch of law; the place of the executive process in the legal system continues to be considered, because the process of forming the branch of law must be complex and long and thus requires justification and awareness. The essence and features of legal regularities in the general theory of law are revealed, and also their display and value in the course of execution of judicial decisions and decisions of other bodies are defined; such regularities as a subject of science of executive process are specified. It has been clarified that the decisions and decisions of other bodies, have natural connections and relations concerning: creation, actions and improvement of the legislation regulating process of execution of court decisions and decisions of other bodies; practices of application of executive procedural norms (including rules of law enforcement in typical situations, overcoming gaps); use of historical experience of execution of court decisions and decisions of other bodies; use of foreign experience of enforcement of decisions of jurisdictional bodies; the provisions of international legal acts on enforcement (expediency of harmonization and implementation, which will require changes to national legislation); methodological problems of the science of the executive process.

Characterization and classification of branch regularities, depending on criterion of sphere of action in science, of executive process on five kinds are given among which are: natural connection of the simplest phenomena – the executive document, executive procedural legal relations, executive actions; natural connection of complex phenomena, such as the system of executive procedural legislation, the model of the executive process, the methodology of the executive process; regularities inherent in the executive process as a whole (principles of the executive process, stages of the executive process, subjects of the executive process); the natural connection of the executive process with the economy, sociology and other social spheres.

An assessment of new regular connections that arises in the modern executive process, taking into account the signs of dynamic patterns and examples of transformation of patterns that were manifested in the Soviet times and operate in modern times, in particular, fundamental regularities, (which are succession in law, the stability of the legal tradition), and the objective need for formal certainty in law are fragmentarily outlined in the example of the science of executive process, because the executive process was separated from the science of civil procedure and did not absorb its succession, but caused new, its own patterns, which arose simultaneously with the new phenomenon of legal life, and thus acquired a set of legal relations that are not embodied with justice (while the modern prototype of the executive process is associated "with a drone and tow truck", not with Themis, the goddess of justice).

In turn, the subject of the science of executive process is proposed to understand the objectively determined, constant, necessary, and causal links that provide knowledge of the process of execution of court decisions and decisions of other bodies as a legal phenomenon, as well as reflect its deep, essential properties.

The architecture of the subject of science should be determined primarily by the structure of the relevant law, in this case by the Law of Ukraine "On Enforcement", a significant disadvantage of which is the systematic revision and reformatting of its provisions by adopting the law or its new Version changes simultaneously the conceptual bases of activity of executors and considerably complicates formation of theoretical bases of executive process.

It is substantiated, that coincidences, provided that they are repeated, can become a trend, and trends, in turn, can grow into a pattern. The importance of regularities lies in the fact that they are not only the subject of science of the executive process, but also have methodological significance for the executive process as a young branch of legal science, because it is on the basis of regularities that basic scientific provisions become especially relevant in the emergence and development of new branches of legal science.

The paper identifies existing trends such as anthropologization, globalization and deformation and reveals them on the example of the executive process; it outlines the content of coincidences in the science of executive process.

The need for further scientific development of both the actual legal laws and industry laws of the science of the executive.

Process is predicted, taking into account the immensity of the category of laws and giving to it the weight at the present stage of development of the science of the executive process.

Keywords: legal regularities, branch regularities, executive process, tendencies, coincidences.